

УДК 811.161.2*276.6:61

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.30>

АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МЕТАФОР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПАТОЛОГІЧНИХ СТАНІВ І МОРФОЛОГІЧНИХ ЗМІН У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORS DENOTING PATHOLOGICAL CONDITIONS AND MORPHOLOGICAL CHANGES IN MEDICAL DISCOURSE

Лисенко Н.О.,*orcid.org/0000-0001-8607-2213**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри латинської мови та медичної термінології**Харківського національного медичного університету***Берестова А.А.,***orcid.org/0000-0001-6036-7961**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук**Національного фармацевтичного університету***Литовська О.В.,***orcid.org/0000-0002-1521-308X**кандидат філологічних наук, доцент,**виконувач обов'язків завідувача кафедри латинської мови та медичної термінології**Харківського національного медичного університету***Колісник М.І.,***orcid.org/0009-0002-0443-8619**старший викладач кафедри латинської мови та медичної термінології**Харківського національного медичного університету*

У статті розглянуто метафоричні позначення патологічних процесів і морфологічних змін як специфічний тип номінації в сучасній медичній термінології, а також досліджено особливості їхнього перекладу. З'ясовано, що, незважаючи на відсутність таких назв у стандартизованих міжнародних класифікаціях, зокрема ICD-11, вони широко використовуються у клінічній практиці, радіологічній діагностиці, навчальних матеріалах і наукових публікаціях. Їхнє застосування сприяє швидшому розпізнаванню патологічних змін завдяки використанню візуальних аналогій та асоціативних механізмів мислення, що визначає їхню когнітивну й евристичну цінність.

У роботі проаналізовано основні моделі метафоризації на матеріалі англomовної та української медичної комунікації. Встановлено, що найпоширенішим способом творення таких одиниць є перенесення за ознакою зовнішньої подібності, особливо характерне для термінології променевої діагностики (*cobblestone mucosa* – бруківка, *bamboo spine* – бамбуковий хребет, *ground-glass opacity* – матове скло, *lead-pipe colon* – свинцева труба, *salt and pepper skull* – сіль і перець, *napkin-ring sign* – кільце серветки).

Окремий розділ присвячено аналізу перекладацьких рішень. Виявлено, що переважна більшість англomовних метафоричних термінів передається українською мовою за допомогою калькування, що свідчить про високий ступінь міжмовної відповідності та універсальності образних моделей у медичній сфері. Водночас такі номінації займають проміжне місце між повноцінними термінами та описовими характеристиками: вони не мають офіційного кодифікованого статусу, однак залишаються поширеним і ефективним засобом професійної комунікації.

За результатами дослідження встановлено, що метафоричні позначення доцільно розглядати як важливий засіб професійного осмислення та інтерпретації клінічних даних. Вони не замінюють стандартизовану медичну номенклатуру, а органічно доповнюють її, підвищуючи ефективність фахової комунікації, полегшуючи засвоєння навчального матеріалу та сприяючи точнішому сприйняттю клінічної інформації.

Ключові слова: медична метафора, калькування, метафоричне перенесення, асоціативна паралель, метафоричний діагноз.

The article examines metaphorical designations of pathological processes and morphological changes as a specific type of nomination in contemporary medical terminology and explores the peculiarities of their translation. It has been established that, despite the absence of such names from standardized international classifications, particularly the ICD-11, they are widely used in clinical practice, radiological diagnostics, educational materials, and scientific publications. Their use facilitates the rapid recognition of pathological changes through visual analogies and associative cognitive mechanisms, which determine their cognitive and heuristic value.

The study analyzes the principal models of metaphorization in English- and Ukrainian-language medical discourse. It has been found that the most common mechanism underlying the formation of such units is metaphorical transfer based on visual similarity, which is especially characteristic of the terminology of diagnostic imaging (e.g., *cobblestone mucosa* – *brukivka*; *bamboo spine* – *bambukovy khrebet*; *ground-glass opacity* – *matove sklo*; *lead-pipe colon* – *svyntseva truba*; *salt-and-pepper skull* – *sil i perets*; *napkin-ring sign* – *kiltse servetky*).

A separate section is devoted to the analysis of translation strategies. The findings demonstrate that the overwhelming majority of English metaphorical medical terms are rendered into Ukrainian by means of loan translation (calquing), indicating a high degree of interlingual equivalence and the universality of figurative conceptual models in medicine. At the same time, these designations occupy an intermediate position between fully established terms and descriptive expressions: although they lack officially codified status, they remain a widespread and effective means of professional communication.

The study concludes that metaphorical designations should be regarded as an important tool for the professional conceptualization and interpretation of clinical data. Rather than replacing standardized medical nomenclature, they complement it by enhancing the effectiveness of professional communication, facilitating the acquisition of educational material, and contributing to a more accurate perception and interpretation of clinical information.

Key words: medical metaphor, calquing, metaphorical transfer, associative analogy, metaphorical diagnosis.

Постановка проблеми. Сучасна медична термінологія вимагає від фахівців суворої стандартизації. Хоча міжнародні класифікації (зокрема МКХ-11) прагнуть уніфікувати номенклатуру, у повсякденній практиці медиків часто застосовують «метафоричні діагнози» – асоціативні характеристики патологій і морфологічних трансформацій. Такі вирази, як *cobblestone mucosa*, *bamboo spine*, *ground-glass opacity*, хоч і не належать до офіційної номенклатури, проте є надзвичайно важливими для щоденної роботи лікарів, освітнього процесу та професійного спілкування.

Необхідність вивчення таких мовних елементів визначається їхнім специфічним статусом: не будучи частиною формалізованих списків, вони вирізняються високою регулярністю та стійкістю вживання. Окремої уваги заслуговує процес їхнього міжмовного перекладу, оскільки найчастіше тут застосовується калькування з англійської, що підтверджує спільність образного сприйняття в медичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки медицина є однією з найдавніших сфер людської практики, її терміносистема перебуває в центрі уваги сучасних українських мовознавців. Зокрема, процеси метафоризації медичних термінів вивчають такі науковці, як Г. Усик із Т. Кириленко (використовують лексико-семантичний підхід до класифікації, ідентифікують антропологічні й неантропологічні метафори) [9], Ю. Бражук (перелічує основні тематичні групи, у яких відбувається метафоризація) [2] та Н. Цісар (досліджує причини метафоризації в медичній термінології) [11]. Особливості перекладу з латинської мови на англійську досліджували М. Малащенко та О. Беляєва [1], а специфіку передачі метафоричних одиниць в українсько-англійському перекладі аналізували І. Ткаченко й Ю. Макаренко [6]. Крім того, питання перекладу анатомічних метафор-офіційних термінів, унесених до словникових кодифікацій, із різними тематичними модифікаторами ана-

лізувалися в наших попередніх наукових працях [5; 18; 20].

Питання відтворення образних термінів досить активно обговорюється в наукових працях, проте самі метафоричні характеристики морфологічних трансформацій та патологій ще вивчені недостатньо. Досі маловивченими залишаються шляхи їх утворення, когнітивна основа, а також специфіка вживання у різних сферах фахового спілкування. Потребує остаточного вирішення й упорядкування таких номінацій та визначення їхнього справжнього статусу в загальній номенклатурі медичної галузі, педагогічний потенціал у підготовці майбутніх медиків, адже мовно-візуалізований образ, закладений у таких номінаціях, полегшує сприйняття, розуміння та запам'ятовування складних фахових понять.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз метафоричних одиниць у медичному дискурсі як особливого типу номінації, дослідження асоціативних моделей, використані для їх утворення, визначення особливості їх перекладу таких сполук українською мовою у спеціальній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Міжнародній класифікації хвороб (ICD-11) використовуються лише суворо стандартизовані та нейтральні найменування. Образні позначення не мають офіційного діагностичного статусу, виконуючи суто допоміжну функцію. Водночас вони надзвичайно поширені в радіологічній практиці, клінічних звітах, наукових текстах та навчальній літературі, де реалізують важливе пізнавальне призначення, прискорюючи ідентифікацію патологій завдяки зоровим паралелям. Значна частина таких одиниць є інтернаціональною: українською мовою вони найчастіше передаються шляхом дослівного перекладу (кальки). Це підтверджує спільність та універсальність таких образних схем у світовій медицині.

Ураховуючи концепцію В. Карабана, який виділяє три основні види перекладу метафоричних термінів: 1) метафоричним словом, яке має

такий самий або дуже подібний характер образності; 2) метафоричним словом, що має інший характер образності; 3) неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність [4, с. 204], можемо стверджувати, що в україномовній спеціальній літературі завжди обирають перший варіант перекладацької трансформації.

Нижче подано зразки подібних асоціативних характеристик патологічних процесів та структурних змін із зазначенням шифру за ICD-11, офіційного латинського, англійського та українського термінів, а також мотиваційних ознак для утворення метафори:

1. *Cobblestone mucosa*.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
DD70 Crohn disease	<i>Cobblestone mucosa</i> on endoscopy describes a bumpy, uneven surface resembling a cobblestone street [17].	Типовими є поздовжні та поперечні лінійні виразки, що створює характерний <i>симптом «бруківки»</i> [10].

Підставою метафоричного перенесення у випадку «cobblestone mucosa» є подібність за зовнішніми (візуальними) ознаками. Під час ендоскопічного дослідження рельєф слизової оболонки виявляється горбистим та нерівним, що візуально нагадує бруківку (вимощену камінням вулицю). Така інтерпретація відображає перенесення значення за асоціативною моделлю структура поверхні → бруківковий рельєф. Водночас метафора має чіткий описовий характер, допомагаючи здобувачам швидко ідентифікувати характерні зміни під час візуальної діагностики завдяки прямій асоціації з об'єктами навколишнього середовища. Переклад здійснюється шляхом калькування.

2. *Bamboo spine*.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
FA92.0Z Ankylosing spondylitis	<i>Bamboo spine</i> is a pathognomonic radiographic feature seen in ankylosing spondylitis that occurs as a result of vertebral body fusion by marginal syndesmophytes. It is often accompanied by fusion of the posterior vertebral elements as well [15].	При АС розвивається спондиліт у всіх відділах хребта, зокрема в шийному, з часом відбувається кальцифікація поздовжніх зв'язок хребта, що призводить до конкресценції хребців, формування « <i>бамбукового хребта</i> » [7].

Підставою метафоричного перенесення у випадку *bamboo spine* є подібність за зовнішніми (візуальними) ознаками. Унаслідок хронічного запалення та осифікації зв'язок хребта виявляється на рентгенограмі у вигляді випрямленої та задерев'янілої структури з кістковими містками (синдесмофітами), що візуально нагадує стебло бамбука з його характерними вузлами. Така інтерпретація відображає перенесення значення за моделлю анатомічна структура → сегментоване рослинне стебло. Метафора виконує важливу дидактичну й когнітивну функцію, допомагаючи здобувачам миттєво розпізнати характерну рентгенологічну картину анкілозуючого спондиліту (хвороба Бехтерева), завдяки візуальній аналогії. Відтворення метафоричної бінарми здійснюється калькуванням.

3. *Ground-glass opacity*.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
CA40 Pneumonia	<i>Ground-glass opacification / opacity (GGO)</i> is a descriptive term referring to an area of increased attenuation in the lung on computed tomography (CT) with preserved bronchial and vascular markings [16].	При пневмонії на тлі грипу виявляють ділянки ущільнення по типу «матового скла» з ділянками консолідації або без них, частіше з розташуванням у нижніх відділах, а при пневмонії спричиненої MERS – розповсюджені ділянки по типу « <i>матового скла</i> » з консолідацією [8, с. 36].

Підставою метафоричного перенесення у випадку *ground-glass opacity* є подібність за зовнішніми візуальними ознаками. Під час рентгенологічного дослідження або комп'ютерної томографії легенева паренхіма виявляється злегка ущільненою, але крізь неї продовжують простежуватися судинні структури та стінки бронхів, що за своєю світлопроникністю та фактурою візуально нагадує матове скло. Така інтерпретація відображає перенесення значення за моделлю ступінь прозорості тканини → шорстке немонолітне скло. Метафора відіграє ключову роль у променевій діагностиці та в навчальному процесі, даючи змогу здобувачам швидко ідентифікувати специфічні дифузні зміни в легенях завдяки чіткій асоціації з побутовими предметами. Переклад відбувається шляхом калькування.

4. Lead-pipe colon.

Відповідник за ICD-11	ЕН, приклад використання	УА, приклад використання
DD90.0 Ulcerative colitis	The <i>lead pipe appearance of colon</i> is the classical barium enema finding in chronic ulcerative colitis, and is also seen with other modalities such as CT, MRI or a plain radiograph [21].	Множинні ерозії, виразки або псевдополіпи. Інші ознаки включають зменшення гаустр (<i>симптом «свинцевої труби»</i>), звуження і вкорочення кишечника [3, с. 12].

Перенесення ґрунтується на зовнішній (візуальній) ознаці. Унаслідок хронічного запалення та фіброзу при виразковому коліті стінки товстої кишки втрачають гаустрацію, стають звуженими та позбавленими нормального рельєфу, що на рентгенограмі (іригоскопії) нагадує рівну металеву або свинцеву трубу. Учергове спостерігаємо калькування.

5. Salt and pepper skull.

Відповідник за ICD-11	ЕН, приклад використання	УА, приклад використання
5BA1.0 Hyperparathyroidism	<i>Salt and pepper sign</i> , also known as pepper pot skull, refers to multiple tiny well-defined lucencies in the calvaria caused by resorption of trabecular bone in hyperparathyroidism [22].	Типове зображення черепа: « <i>сіль з перцем</i> » (множинні, щодо подібної форми остеолітичні ураження) [13].

Підставою для перенесення назви є подібність за зовнішніми (візуальними) ознаками. При гіперпаратиреозі та фіброзному кістозному оститі посилена резорбція кісткової тканини призводить до появи численних дрібних вогнищ розрідження (острівців лізису) та зон склерозу в кістках склепіння черепа. Це створює на рентгенограмі краписту картину, яка візуально нагадує суміш зернят білої солі та чорного перцю й відома як симптом «черепа у вигляді солі з перцем». Переклад терміна здійснюється шляхом калькування.

Підставою для метафоричного перенесення у медичному дискурсі є зовнішня подібність об'єктів. Зокрема, під час рентгенологічного або комп'ютерно-томографічного (КТ) дослідження нерідко виявляють циркулярне звуження просвіту кишки, що візуально нагадує отвір у кільці для

6. Napkin-ring sign.

Відповідник за ICD-11	ЕН, приклад використання	УА, приклад використання
2B90 Malignant neoplasms of colon	The <i>apple core sign</i> , also known as the <i>napkin ring sign (bowel)</i> , is most frequently associated with constriction of the lumen of the colon by a stenosing annular colorectal carcinoma. It is not to be confused with the napkin ring sign of vulnerable coronary artery plaque or the apple core sign of the femur [19].	Основними рентгенологічними симптомами раку товстої кишки є наступні: 1. Груба циркулярна або асиметрична деформація стінок кишки на достатній довжині з ознаками механічної непрохідності або без <...> 13. <i>Симптом «серветкового кільця»</i> [12]. Калькований переклад бінарми «недогризок яблука» відсутній у фаховій літературі

серветки. За такої патології центральна частина ураженої ділянки різко звужена, тоді як її проксимальний і дистальний відділи залишаються анатомічно ширшими. Перенесення значення тут відбувається за когнітивною моделлю «подібність форми» → номінація патологічного утворення», що є характерним для візуалізаційних методів променевої діагностики. Іншим варіантом аналогічної асоціації є феномен «недогризок яблука». У цьому випадку циркулярна стенозуюча пухлина формує характерне концентричне звуження просвіту з нерівними краями. Така конфігурація відтворює образ обгризеного яблука, де центральна частина критично звужена, а крайові структури деструктовані, ніби обгризені. Шлях метафоризації у цьому контексті є аналогічним. Зазначені метафоричні позначення забезпечують швидке розпізнавання кільцеподібних структур товстої кишки. Образ «кільця для серветки» є наочним і допомагає стандартизувати опис рентгенологічних змін, асоційованих насамперед із циркулярним колоректальним раком. Тож візуально виразний образ «яблучного огризка» полегшує верифікацію патологічних трансформацій, суттєво оптимізуючи діагностичний процес при онкологічних ураженнях кишечника.

Застосування образних аналогій у навчанні майбутніх лікарів істотно спрощує опанування складних клінічних тем завдяки використанню зорових асоціацій. Подібні порівняння стимулюють розвиток візуально-асоціативного сприйняття, яке є базовим під час аналізу даних інстру-

ментальних обстежень, зокрема в радіології. Для здобувачів вищої освіти метафоричні конструкції слугують ефективним дидактичним засобом, що пов'язує теоретичні положення з конкретною клінічною практикою. Завдяки цьому поглиблюється розуміння дисципліни, прискорюється запам'ятовування фактів та формується здатність швидше адаптуватися до реалій професійної діяльності.

Семантичний аналіз конотативних одиниць у медичному дискурсі (зокрема, «*cobblestone mucosa*», «*bamboo spine*», «*ground-glass opacity*», «*salt and pepper skull*», «*napkin-ring sign*») доводить, що провідним дериваційним вектором у цьому виді номінації є репрезентація морфологічних та просторово-геометричних ознак денотата. Проекція властивостей знайомих побутових чи природних об'єктів на складні феномени (лінійну сегментацію, архітектуру рельєфу чи шорсткість або зернистість тканин) уможливило швидку трансформацію емпіричного радіолого-ендоскопічного матеріалу в чіткий ментальний образ. У результаті таке метафоричне моделювання когнітивну обробку професійного знання та прискорює верифікаційні процеси в межах фахової комунікації.

Висновки. Досліджувані метафоричні одиниці позбавлені кодифікованого термінологічного статусу й не інтегровані до офіційних номенкла-

турних класифікаторів. Попри це, вони функціонують як стабільний когнітивно-прагматичний складник професійного дискурсу, закріплений у науковій та клінічній практиці через механізми вторинної номінації та візуально-асоціативного моделювання. Домінуючим дериваційним вектором аналізованих одиниць є метафоризація на основі структурно-морфологічної та просторової ізоморфності об'єктів (зовнішньої подібності). Функціональна аналогія є менш частотною і подекуди синкретизується з емотивно-оцінними конотаціями, що інтенсифікує експлікативний потенціал номінацій. Зазначені образні одиниці займають проміжну позицію між жорстко дефінованими термінами та розгорнутими дескрипціями, виявляючи семантичну стабільність і високу текстову частотність. Більшість із них демонструють міжмовну стійкість і концептуальну універсальність, трансформуючись в український дискурс переважно шляхом семантико-синтаксичного калькування. Не будучи номенклатурними знаками, метафоричні конструкції оптимізують процеси концептуалізації та когнітивної обробки складних радіолого-ендоскопічних даних. Вони мінімізують ментальне навантаження під час декодування професійних смислів, гармонійно доповнюючи стандартизовану номенклатуру в межах фахової комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляева О. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ : ВСВ «Медицина», 2016. 222 с.
2. Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.
3. Запальні захворювання кишечника : клінічна настанова, заснована на доказах / Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/2023_kn_zzk.pdf (дата звернення: 02.08.2026).
4. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Вінниця : Нова книга, 2001. 324 с.
5. Лисенко Н., Дорошина Л. Специфіка перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 19. Т. 2. С. 110–115.
6. Макаренко Ю., Ткаченко І. До проблеми перекладу медичних термінів у науковому англомовному медичному тексті. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 21. С. 268–271.
7. Подвійний виклик – поєднання анкілозивного спондилоартриту та хвороби Маделунга / Н. Урсол та ін. *Український терапевтичний журнал*. 2025. № 3. С. 15–21.
8. Рибалка К. Ураження легень та прогнозування тяжкості перебігу коронавірусної хвороби (COVID-19): дис. ... д-ра філос. наук: 222 «Медицина» / Дніпровський державний медичний університет. Дніпро, 2024. 180 с.
9. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 62–67.
10. Хвороба Крона. Polish Institute for Evidence Based Medicine : веб-сайт. URL: <https://ebm.one.ua/chapter/b72.iii.f.6.-6.-hvoroba-krona> (дата звернення: 01.04.2026).
11. Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2005. № 538. С. 63–67.
12. Чобей С., Русин В. Діагностично-лікувальний алгоритм хворих на обструктивний рак ободової кишки. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Медицина». 2009. Вип. 37. С. 186–188.
13. Який метод діагностики множинної мієломи вибрати: рентген, МРТ, МСКТ. КП «Тернопільський міський лікувально-діагностичний центр» ТМР : веб-сайт. URL: <https://tmldc.te.ua/mamologiya/> (дата звернення: 02.08.2026).

14. Gaillard F. Apple core sign (colon). Radiopaedia : веб-сайт. URL: <https://radiopaedia.org/articles/apple-core-sign-colon-1?lang=us> (дата звернення: 02.08.2026).
15. Knipe H. Bamboo spine. Radiopaedia : веб-сайт. URL: <https://radiopaedia.org/articles/bamboo-spine-ankylosing-spondylitis> (дата звернення: 01.08.2026).
16. Knipe H. Ground-glass opacification. Radiopaedia : веб-сайт. URL: <https://radiopaedia.org/articles/ground-glass-opacification-3?lang=us> (дата звернення: 01.08.2026).
17. Endoscopic imaging in inflammatory bowel disease / M. Nagasaka et al. *J. Med. Ultrason.* 2023. Vol. 50. № 3. P. 321–326. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36036332/> (дата звернення: 01.08.2026).
18. Features of translation of pathoanatomical terms-metaphors / N. Lysenko et al. *Current Issues of Social Studies and History of Medicine.* 2023. № 1 (35). P. 104–108.
19. Knipe H. Napkin-ring sign (heart). Radiopaedia : веб-сайт. URL: <https://radiopaedia.org/articles/napkin-ring-sign-heart> (дата звернення: 01.08.2026).
20. Lysenko N., Lytvynenko O., Kryvko R. Semantic-component analysis and features of translation of anatomical terms-metaphors with modifier – name of mechanisms and their parts. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 23. С. 185–187.
21. Niknejad M. T. Lead pipe sign (colon). Radiopaedia : веб-сайт. URL: <https://radiopaedia.org/articles/lead-pipe-sign-colon> (дата звернення: 01.08.2026).
22. Wilczek M. Salt and pepper sign (skull). Radiopaedia : веб-сайт. URL: <https://radiopaedia.org/articles/salt-and-pepper-sign-skull-1> (дата звернення: 01.08.2026).

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026